

Selskabet modtog:

Corpus Inscriptionum Græcarum, auctoritate et impensis academiae litterarum Borussiae edidit Augustus Boeckius Academiae socius.
Vol. 2. fasc. 3. Berolini 1843. fol.

Archives du Muséum d'histoire naturelle, publiées par les professeurs administrateurs de cet établissement. T. 2. livr. 3. T. 3. livr. 1 & 2. 4to.

Mödet den 30te Juni.

Professor N. M. Petersen forelæste följande Meddelelse om Betydningen af Ordene *Stipendium* og *Beneficium* hos Saxo:

Da Saxo har skrevet sin Historie paa Latin, saa blive undertiden hans Udtryk, især de, der have Hensyn til Landets indre Forfatning, dunkle og utydelige. Det er derfor nödvendigt, at före dem tilbage til de gamle danske Ord, som han paa Latin har villet udtrykke; lykkes dette, saa bliver Udtrykket klart og Sammenhængen tydelig. Ved nogle er denne Overførelse ikke vanskelig; andre ere tvivlsomme, og derfor af Forskerne antagne paa forskjellig Maade. Hertil höre blandt andre Ordene *stipendium* og *beneficium*.

Det er en temmelig almindelig Mening, at Leensforfatningen i Danmark opstod paa Knud den Stores Tid, fordi han, som det hedder, udstykkede Land til Besoldning eller til Krigsleen (*beneficia*). Og dette, hedder det fremdeles, bestyrkes derved, at Ordet *stipendium*, der ellers betyder Sold, under denne Konges Regjering antager Betydningen Leen, og at Saxo efter denne Konges Tid stedse bruger Ordet *stipendium* om Forlening (c. Rothe, Nordens Statsforf. 1,207. Wedel-Simonsens Adelshist, S. 125. jf. Rosenvinges Retshist. 1,84. Aum. b.). De, som antage dette, heraabe sig paa Viderlagsretten. Men da Saxo just bruger Ordet *stipendium* der, hvor han taler om Viderlaget, og vi have Viderlagsretten baade paa Dansk og i en latinsk Omskrivning, saa kan man let overtyde sig om, at det her forekommende *stipendium* svarer til det nordiske

máli, og betyder ikke Forlening af Jord, men Sold i Penge eller i Varer af tilsvarende Værdi. Hos Svend Aagesen (Langeb. Script. 3, 148) omskrives det derfor ogsaa ved *census stipendiarius*. Den rette Betydning af Viderlagsrettens Ord; *ok rattw thöm rettelike mále thérre* er allerede oplyst af Prof. Larsen (om de danske Kongers personlige Deeltagelse i Retspleien, S. 4). Ordet *máli*, gl. d. *maale*, betyder her, som ellers, Sold, Løn i Penge eller Varer; *at retta* og *at greita* ere Synonymer (Orkneyingas. S. 274. jfr. J. L. 2, 77). Identiteten af Ordene *stipendium* og *máli*, og at deres Betydning er Sold, sees ogsaa deraf, at de nordiske Kilder kalde Tinglidet *málamenn* (Knytl. Kap. 7) og de engelske kalde det *stipendiarii*, *solidarii* (Langeb. Script. 2, 151. Anm. a); af det i England udbredte Danegeld (Danepenge), og af de Danskes kortvarige Herredømme i England, der vilde have været anderledes grundfæstet, hvis Tinglidet havde haft faste Jordeiendomme som Forleninger i Landet. At *máli* er Betaling i Penge, sees fremdeles af *Haraldsslátta* (Fornmannas. 6, 243), samt af de svenske Love og Diplomer, hvor derved betegnes endog en Huskarls (Tjenestekarls) Løn. Forskjellen imellem det og *veitsla* vil endelig blive indlysende for enhver, der vil gennemlæse de Steder i Kongespeilet, som handle om Kongens Huuskarle og Hirdmænd (B. 249—272). I Betydning af Sold forekommer det uden Tvivl ogsaa i J. L. 3, 7, hvor der tales om Kongens Mænd og Biskops Mænd, som skulle *takw thérw mále*. Endelig opløses dette Ord ved det sv. *spanna máli*, Afgift i Korn, forskjelligt fra *skipvist* og *ættargjæld* (Uplands og Vestmanna L.).

For at overtøye sig om, at Saxo ikke efter Knud den Stores Tid bruger Ordet *stipendium* i Betydning af *beneficium*, vil det være tjenligt, at tydeliggjøre sig de Betydninger, hvori begge disse Ord hos ham forekomme. Deraf kan nærværende Uddrag kun meddele det Vigtigste: Fleertallet *stipendia* bruges om en Samling af Krigere, en Besætning, f. Ex. hos Saxo, ed. Müller. S. 680. 683. Paa det sidste Sted betegner det den Besætning, Svend Grade lagde i Viborg, ikke (som Hvitf. 1, 104 og Suhm 6, 86 mene) denne Byes Privilegier (jfr. Stedet om Roskilde, Saxo, S. 677. Langeb. Script. 1, 372). Saxo bruger fremdeles *stipendium* om Gaver til geistlige Stiftelser og de Geistliges Løn, f. Ex. S. 538. 580. Det sidste Sted er især afgjørende, naar man efterseer, hvori den kongelige Gave bestod. Paa samme

Maade bruges Ordet af Hamsfort (Langeb. Script. 1, 307). Saxo bruger endelig Ordet *stipendium* om Krigeres Sold. Saaledes tydelig ved Fortællingen om Harald Haardraades Bortreise fra Konstantinopel, og om Væringernes Sold, S. 554. 978. Ligesaa om Knud den Store, S. 512; om Knud den Hellige, S. 582; om Sorteplog, S. 665. Saaledes ogsaa paa det mærkelige Sted om Erik Lam, der gav sine Hærmænd Domæner istedenfor Sold (*vetera regum latifundia dono contulit stipendii loco*), S. 671. Suhm (5, 604) har i sin Oplysning om dette Sted indviklet sig i Modsigelse. Flere Steder, hvor Ordet forekommer, ere S. 678. 685. 688. 689. 713. 805. 896. 945. Hvo der med Opmærksomhed vil gjennemslæse disse, vil overtøye sig om, at *stipendium* hos Saxo paa Knud den Stores Tid og derefter har den Betydning, vi her have angivet. Naar man paa samme Maade vil eftersee de Steder, hvor Ordet *beneficium* forekommer i en Sammenhæng, som her kan komme i Betragtning, f. Ex. S. 621. 623. 626. 679 (jf. *feodum* i Langeb. Script. 1, 62). 693. 780. 949. 952. 965. 987, saa vil man ligeledes overtøye sig om, at Saxo dermed betegner et Leen, men, hvad Danmark angaaer, kun saadanne, som overdroges de kongelige Prindsere. En særskilt Betragtning og nøie Overveielse fortjene de Steder hos Saxo: S. 694 (jf. Knytl. Kap. 109), hvor *stipendium* synes at være brugt eenstydigt med *beneficium*, og dette sidste forekommer med Tillægsordet *peculiare*; S. 710, hvor der tales om *ordo equestris* og *ordo plebejus*, samt *beneficia*, som skulde tilstaaes dem; S. 805—806, hvor *stipendium* tillægges *militibus*, men en kongelig Prinds fordrede *beneficia*, ja endog forsøgte at gjøre dem til arvelige Leen, ligesom Kongen vilde gjøre Riget til et Arverige; og endelig S. 899, hvor der omtales *beneficium provinciale*, og hvor dette modsættes *stipendia*, der udbetaltes *ex fisco regio*.

Resultatet af denne Undersøgelse er, at Indretningen af Tinglid har ingen Anledning givet til vor Lensadels Oprindelse. Den Jord, som Hærmændene besade, hvad enten de havde faaet den ved Arv eller Kjøb eller Pant eller ved Gave af Kongen, var deres egen. Og saaledes var Forholdet endnu, da Jydske Lov blev givet. Ofte vendte efter Hærmands Død den Jord, han havde eiet, tilbage til Skipen (Skibsreden), ikke til Kongen (J. L. 3, 18). Men det rette Leensforhold er saadant, at det Overdragne udgaaer fra Kongen, og vender tilbage til ham.

Heller ikke opstod vor Leensadel af Styreshavnene. Den tem-

melig gamle (Glossen i Rosenvinges Lovsaml. 3. 446. Var. 17) og nu næsten almindelige Mening, at Styreshavne var en Gaard, der som et Leen var arveligt paa Mandsiden (Rosenvinges Retshist. 1, 88. Lovsaml. 3, 513) kan ei gives Medhold. Ordet *styrishafnæ* betyder ikke Styres mandens Gaard. Ordene Havn, isl. *höfn*, og Havne, vore Loves *hafnæ* (sv. *hamna*, fjef. *hamnu*) ere to forskellige Ord, og ingen af dem betyder en Gaard (et Bol). Ordet *höfn*, som vi nu kun have i Betydningen Havn, *portus*, betegner oprindelig alt hvad man har og det indsluttede Sted, hvor man har noget. Heraf lader alle dets Bemærkelser sig udlede, som *yfirhöfn*, *jarðar höfn*, *skipshöfn*, *fjárhöfn* o. s. o. Skibets *höfn* betyder Mandskabet derpaa, og paa selv samme Maade forekommer sv. *hamn* i Westmanna L. (hos Schlyter S. 116) og i Uplands L. (hos Schlyter S. 94). Af Ordet Havn i denne Betydning, ikke af Havn, *portus*, alledes *hafnæ*, der nærmest betegner det Sæde, som Baadsmanden (*háseti*) indtog ved Aaren (i denne Betydning forekommer det tydelig i Eriks sjæll. Lov 3, 18 og i J. L. 3, 2), dernæst Udredningen af en Baadsmand med tilhørende Vaaben og Ledingsafgift. Paa samme Maade betegner *styrishafnæ* nærmest det Sæde, Styresmanden indtog ved Roret (*styrí*), dernæst hans Embede som Skibets Befalingsmand, eller, som det i Thord Degns Artikler hedder, *navigii officium* (Rosenvinges Lovs. 3, 464). Dette Embede, hvortil hørte en vis Indtægt i Korn, var, ligesom flere vigtige Bestillinger i Middelalderen, arveligt paa Mandsiden, naar duelig Arving fandtes; men Loven giver ingen Anledning til at antage, at der dertil var henlagt en Gaard som et arveligt Mandsleen.

Naar vore Lové tale om Leen (*len*), saa forstaaes ogsaa derved Embeder, som Ombudsmandens, den kongelige Føgeds o. lign. Men dette Forhold, som Langebek allerede har antydet, udviklede sig af Brydieforholdet, medførte ikke de Forretligheder, af hvilke Lensadelen var i Besiddelse. Den skylder derfor heller ikke disse Embeder sin Oprindelse, men maa ansees som et fremmed Føster. Denne Forfatning blev først overført til Danmark den Gang, i Kong Christopher den andens Dage, da alt kunde tages fra Kronen, som Gave, som Pant, som Len, og ingen skammede sig ved at tage det; og først fra denne Tid af have vi i vor Diplomsamling de rette Friheds- og Leensbreve.